

Ivana BOŽIĆ MILJKOVIĆ¹

UDK: 316.324 (497)
Bibliid 0025-8555, 64(2012)
Vol. LXIV, br. 1, str. 67–81
Izvorni naučni rad
Februar 2012.
DOI: 10.2298/MEDJP1201067B

KONKURENTNOST BALKANSKIH ZEMALJA U SPOLJNOJ TRGOVINI U USLOVIMA GLOBALIZACIJE

APSTRACT

Razvoj međunarodne trgovine u svetskim razmerama, u uslovima globalizacije, više nego ikad u ekonomskoj istoriji, naglašava problematiku konkurentnosti zemalja i preduzeća u spoljnoj trgovini. Sa podizanjem stepena liberalizacije spoljne trgovine u svetskim razmerama, konkurentnost predstavlja veoma važan faktor od koga zavise rezultati u toj trgovini i, adekvatno tome, ostvarivanje razvojnih i stabilizacionih ciljeva privrede. Konkurentnost u međunarodnoj trgovini je složena kategorija na koju utiču faktori ekonomske i neekonomske prirode. Balkanske zemlje, pojedinačno i zajedno, kroz različite oblike regionalnog ekonomskog povezivanja i ekonomske saradnje, nastoje da svojoj konkurentnosti u spoljnoj trgovini pristupe na način koji će im obezbediti viši nivo te konkurentnosti. Aktivnosti te vrste i tog sadržaja treba da izmene njihov relativno nepovoljan položaj u međunarodnoj trgovini i poboljšaju stanje u njihovom spoljnotrgovinskom i platnom bilansu. U nastojanjima da što brže i efikasnije reše problem konkurentnosti u spoljnoj trgovini, balkanske zemlje se susreću sa brojnim problemima ekonomske i neekonomske prirode koji stoje na putu dostizanju konačnog cilja.

Ključne reči: konkurentnost, Balkan, globalizacija, spoljna trgovina, liberalizacija.

UVOD

Uklanjanje mnogih prepreka slobodnom kretanju roba u međunarodnoj trgovini i smanjenje troškova u transportu i komunikacijama, dovelo je do toga da sve zemlje i kompanije nastupaju i takmiče se na jedinstvenom globalnom tržištu. U današnjoj svetskoj ekonomiji, koju

---

1 Dr Ivana Božić Miljković, docent na Fakultetu za pravne i poslovne studije dr Lazar Vrkatić, Novi Sad, E-mail adresa: ibozić@useens.net.

karakteriše otvorenost i integracija, konkurentnost ima ključnu ulogu kako u razvijenim zemljama, tako i u zemljama u razvoju. Temelji ekonomskog razvoja u savremenom svetu počivaju na konkurentnosti, koja u svojoj osnovi ima niz faktora zasnovanih na znanju i razvijenoj infrastrukturi, visoko razvijenoj tehnologiji i inovaciji. Dešavanja na političkoj sceni Balkana '90-ih godina prošlog veka i ekonomski sunovrat većine zemalja na prelazu između dva sistema, stopirali su ili čak unazadili razvoj nekih faktora od kojih zavisi konkurentnost njihovih privreda. Stagnacija konkurentnosti negativno se odrazila na privredni razvoj ove grupe zemalja. Neke od njih su, završetkom procesa tranzicije i priključenjem Evropskoj uniji, dobile šansu za intenzivnije unapređenje faktora konkurentnosti, dok su kod ostalih zemalja Balkana ti procesi i dalje usporeni i odvijaju se u problematičnom makroekonomskom i mikroekonomskom okruženju. Nekoliko sprovedenih istraživanja položaja Balkana u međunarodnoj trgovini sugerišu da je Balkan u mogućnosti da ostvaruje značajno veći izvoz od onog koji trenutno ostvaruje.² Svi razlozi tog zaostajanja mogu se svesti na zajednički imenitelj, a to je nedovoljna konkurentnost. Napori uloženi u povećanje konkurentnosti doprineli bi na kratak rok, boljem položaju ove grupe zemalja u međunarodnoj trgovini, a isplatili bi se i na dugi rok, poboljšanjem njihove pozicije u međunarodnim ekonomskim odnosima.

OPŠTE KARAKTERISTIKE I STANJE KONKURENTNOSTI BALKANSKIH ZEMALJA

U periodu nakon Drugog svetskog rata, sve balkanske zemlje su imale relativno stabilan ekonomski razvoj. Makroekonomske analize načinjene u periodu od 1950. do 1980. godine, vezane za stope rasta društvenog proizvoda i nacionalnog dohotka i stope rasta zaposlenosti i potrošnje, ukazivale su na činjenicu da su to bila ekonomski prosperitetna društva. Međutim, situacija se menja početkom '80-ih godina prošlog veka. Pri prelasku na višu razvojnu fazu privrede i društva, pokazalo se da stari metodi i politika ekonomskog razvoja nisu mogli da održe kontinuitet dotadašnjih,

---

2 Ovde se pre svega imaju u vidu istraživanja u okviru projekata centra za Balkanske studije koji radi u okviru Filozofskog fakulteta u Nišu. Najznačajnija dostignuća i rezultati projekta publikovani su u periodu od 2005. Do 2010. godine u tematskim zbornicima radova pod nazivom Balkan u procesu evrointegracije. U ovom radu, korišćeni su rezultati istraživanja iz zbornika radova: Balkan u procesu evrointegracije: 20 godina tranzicije (2009), Filozofski fakultet, Niš i Balkan u procesu evrointegracije: Unutarregionalni odnosi (2010), Filozofski fakultet, Niš.

niti da daju bolje rezultate. Unutrašnje protivurečnosti i ekonomski i politički problemi između balkanskih zemalja pokazali su svu nemoć dotadašnjeg sistema, naročito na ekonomskom planu. Ekonomski problemi se najpre počinju manifestovati usporavanjem stope privrednog rasta, padom industrijske proizvodnje, a zatim i tekućom ekonomskom nestabilnošću koja se izražavala visokom inflacijom, deficitima u potrošnji, deficitima u ekonomskim odnosima sa inostranstvom i sl. Svi ovi činioци zajedno doveli su do dugoročnog smanjenja konkurentnosti proizvodnje većeg broja balkanskih zemalja.

Proces tranzicije u koji je početkom '90-ih godina, bila uključena većina balkanskih zemalja (sve osim Grčke i Turske), dodatno je naglasio postojeće ekonomske razlike među njima. Danas je Balkan ekonomski razučeno područje u kome se izdvaja grupa ekonomski razvijenijih zemalja (članice Evropske unije) i grupa zemalja u tranziciji koje rade na tome da, osim geografski, postanu deo razvijene Evrope i u političkom, ekonomskom i kulturnom smislu.³ Generalno posmatrano, podizanje nivoa konkurentnosti privreda od '90-ih do danas, predstavlja problem sa kojim se, u manjoj ili većoj meri, suočavaju sve balkanske zemlje. Ovaj problem je, naravno, izraženiji u grupi zemalja zapadnog Balkana u kojima su problemi prevailaženja procesa tranzicije još uvek aktuelni. Nizak nivo ekonomskog razvoja, neizgrađenost institucija tržišne privrede, proces tranzicije koji predugo traje i sadržaj ekonomske politike, predstavljaju opredeljujuće grupe faktora koji uslovljavaju sadašnji nizak nivo konkurentnosti u ovoj grupi zemalja. Njihovo dejstvo je očigledno na trendove u spoljnoj trgovini balkanskih zemalja i na kvalitet uticaja konkurentnosti na njihov ekonomski razvoj. Podaci dati u narednoj tabeli potvrđuju polaznu hipotezu da konkurentnost u međunarodnoj trgovini predstavlja „slabu tačku“ svih zemalja Balkana, bez obzira da li su one u Evropskoj uniji ili su na putu da postanu njene članice.

---

3 Današnji geopolitički pojam Balkana čine: Albanija, Bosna i Hercegovina, Bugarska, Grčka, Hrvatska, Makedonija, Rumunija, Slovenija, Srbija (sa Kosovom), Crna Gora i Turska. Kada uzmemo u obzir sve njihove sličnosti i razlike, kao homogeni region izdvajaju se zemlje bivše SFRJ bez Slovenije, sa Albanijom (tzv. Zemlje zapadnog Balkana), zatim Grčka, kao dugogodišnji član Evropske unije, Turska kao zemlja prepuna specifičnosti i dugogodišnji kandidat za članstvo u Evropsku uniju i Slovenija, Rumunija i Bugarska kao zemlje kod kojih je proces tranzicije uspešno završen i koje su postale članice Evropske unije.

Tabela 1: Globalna konkurentnost balkanskih zemalja
u periodu 2005–2010. godine – mesto na listi od 134 zemlje

	2005	2006	2007	2008	2009	2010
Albanija	100	98	109	108	96	86
BiH	88	89	106	107	109	98
Bugarska	61	72	79	76	76	70
Hrvatska	64	51	57	61	72	76
Grčka	46	47	65	67	71	81
Makedonija	75	80	94	89	84	78
Rumunija	67	68	74	68	64	67
Slovenija	32	33	39	42	37	45
Srbija	85	87	91	85	93	92
Crna Gora	...	...	82	65	62	49
Turska	71	59	53	63	61	61

Izvor: World Economic Forum: Global Competitiveness Report (razne godine), Geneva;
Internet:www.weforum.org; dostupno: /05/I/ 2011./

Podaci o indeksu konkurentnosti ukazuju na nizak položaj balkanskih zemalja na listi od 134 zemlje, čime se izražava njihova slaba konkurentnost u spoljnoj trgovini.⁴ Prema podacima iz tabele možemo videti da se 2006. godine većina njih nalazila u donjoj polovini te liste. Te godine, najbolju poziciju na njoj imala je Slovenija (33 mesto); zatim Grčka (47) i Hrvatska (51) mesto. Najslabije su se kotirale: Albanija (na 98 mestu), Bosna i Hercegovina (na 89) i Srbija (na 87 mestu) – to su ujedno i ekonomski najmanje razvijene balkanske zemlje koje imaju veoma izražene razvojne probleme koji se, očigledno, reflektuju i na sektor njihove spoljne trgovine. Do kraja posmatranog perioda (do 2010. godine), pozitivne promene u pravcu poboljšanja svoje konkurentnosti ostvarile su Albanija, Bosna i Hercegovina, Bugarska, Makedonija i Crna Gora i delimično Turska, dok su gotovo sve

4 Na toj listi ispred Srbije, koja se može uzeti kao prosečno konkurentna zemlja u spoljnoj trgovini u grupi balkanskih zemalja u 2008. godini nalazile su se: Indonezija, Tunis, Portoriko, Jordan, Indija, Bocvana, Mauricijus, Panama, Kostarika, Vijetnam, Filipini, Ukrajina, Maroko, Sirija, Honduras, Namibija i sl. Dakle, zemlje, na prvi pogled, sa daleko nerazvijenijim privredama. Videti: Mladen Kovačević, Trendovi, stanje i perspektive ekonomsko-finansijskih odnosa Srbije sa inostranstvom, u: Ekonomsko-finansijski odnosi sa inostranstvom – aktuelna pitanja i perspektive, zbornik radova, Beograd, Naučno društvo ekonomista sa Akademijom ekonomskih nauka, 2008, str. 52.

ostale zemlje pogoršale svoju poziciju u odnosu na poziciju koju su imale na početku posmatranog perioda. Interesantno da je i Grčka zabeležila kontinuirano pogoršanje svoje konkurentne pozicije, merene parametrima koji određuju indeks globalne konkurentnosti (pala je sa 46. mesta u 2005. na 81. mesto u 2010. godini). Analizom globalne konkurentnosti balkanskih zemalja tokom čitavog perioda dolazimo do zaključka da su izvestan napredak ostvarile Albanija i Turska. Konkurentnost Rumunije je ostala na istom nivou 2010. kao i 2005. godine (67. pozicija), dok su ostale zemlje, uz manje ili veće oscilacije, uglavnom pogoršale svoju konkurentnost.

PROBLEM IZVOZNE KONKURENTNOSTI U SPOLJNOJ TRGOVINI BALKANSKIH ZEMALJA

Pojam međunarodna konkurentnost je kompleksna kategorija u čijem je fokusu sposobnost zemlje da izvozi. Osim toga, ovaj pojam uključuje još i stepen uspešnosti nacionalne privrede u eksploataciji prirodnih, materijalnih i ljudskih resursa u proizvodnji i u nastupu na tržištu, produktivnost, životni standard stanovništva, bilateralne i multilateralne ugovore i sporazume kojih je zemlja potpisnica, članstvo zemlje u različitim međunarodnim organizacijama i slično. Politička i ekonomska prekretnica koju je većina balkanskih zemalja doživela '80-ih godina prošlog veka, dotakla je, u negativnom smislu, sve elemente njihove konkurentnosti. Osim Grčke i Turske, koje je talas tranzicije zaobišao „u velikom luku“, sve ostale zemlje su se susrele sa krizom prelaska na sistem tržišne ekonomije. Politička nestabilnost, sankcije, pad industrijske proizvodnje, orijentacija na primarne proizvode kao glavne izvozne adute, ostavili su dugoročne posledice na konkurentnost onog dela balkanskih zemalja koji se krajem '80-ih godina uključio u proces tranzicije. I pored činjenice da ti negativni efekti nisu bili ravnomerno raspoređeni, odnosno da ih je izvestan broj zemalja prevazišao i, u izvesnom smislu, poboljšao konkurentnost na nivou svojih nacionalnih privreda, može se reći da je konkurentnost na nivou regiona još uvek izuzetno slaba.⁵ Od balkanskih zemalja, jedino Turska, Slovenija i Rumunija ostvaruju značajan obim izvoza roba, dok se u sektoru usluga po ostvarenoj

---

5 M. Porter, vodeći stručnjak za područje konkurentnosti, smatra da se međunarodna konkurentnost zemalja može oceniti pomoću dve grupe indikatora: postojanja značajnog i trajnog izvoza u veliki broj različitih zemalja i značajnih ulaganja u druga tržišta zasnovana na sposobnostima i resursima stvorenim na nivou nacionalne privrede. Michael E. Porter, *The Competitive Advantage of Nations*, Free Press, New York, 1990, p. 58.

vrednosti izvoza ističu Grčka, Hrvatska i Turska. Ostale zemlje, posmatrane zajedno, kroz prizmu regionalne integracije, predstavljaju perspektivnu izvoznu snagu u evropskim okvirima. Međutim, pokazalo se da su njihovo dosadašnje izvozno i investiciono angažovanje i ostvareni rezultati na nivou nacionalnih ekonomija nedovoljni da obezbede promenu pozicije koju trenutno pojedinačno zauzimaju u međunarodnoj trgovini i međunarodnim ekonomskim odnosima.

Tabela 2: Ostvarena vrednost robnog izvoza balkanskih zemalja u periodu od 1995. do 2009. godine (u mil \$)

	1995.	2000.	2003.	2005.	2007.	2009.
Albanija	202	258	448	658	1.078	1.088
Bosna i Hercegovina	-	24	1.069	2.406	4.154	3.913
Bugarska	5.359	4.809	7.540	11.739	18.494	16.374
Grčka	11.053	11.722	13.351	17.271	23.548	19.973
Hrvatska	4.517	4.432	6.187	8.773	12.364	10.474
Makedonija	1.204	1.323	1.367	2.041	3.302	2.691
Rumunija	7.910	10.367	17.619	27.730	40.434	40.448
Slovenija	8.316	8.732	12.767	19.240	30.061	26.122
Srbija*	1.531	1.711	2.756	5.058	9.648	8.345
Crna Gora	-	-	-	-	-	435
Turska	21.599	27.775	47.253	73.476	107.272	102.129
Ukupno	61.691	71.153	110.357	168.392	250.355	231.992
Učešće u svetskom izvozu roba (u %)	1,19	1,10	1,46	1,60	1,79	1,87

* Napomena: Podaci do 2007. godine odnose se na Srbiju i Crnu Goru.

Izvor: UNCTAD, Handbook of Statistics 2010, Internet: <http://unctadstat.unctad.org/TableViewer/tableView.aspx>.

Prezentovani podaci pokazuju da u posmatranom periodu sve balkanske zemlje beleže povećanje izvoza. Intenzivniji rast izvoza beleže: Turska, Hrvatska i zemlje članice EU (Grčka, Slovenija, Rumunija i Bugarska), dok je kod ostalih zemalja rast izvoza nešto usporeniji. Logično, prva grupa

zemalja je u tranzicionom periodu, uz pomoć stranih direktnih investicija (pre svega greenfield investicija) uspela da poboljša svoje privredne performanse i veći deo proizvodnih grana i sektora izvezno orijentiše. Ulaskom u Evropsku uniju, Slovenija, Rumunija i Bugarska su dobile pristup velikom tržištu razvijenih zemalja i ujedno obavezu da buduću proizvodnju namenjenu izvozu koncipiraju prema njihovim zahtevima. Ostale balkanske zemlje su, takođe predstavljale novo i privlačno područje za ulaganje stranog kapitala, međutim, politička nestabilnost i privredno-sistemske problemi, doveli su do toga da njihovi investicioni kapaciteti ne budu u potpunosti iskorišćeni. Ipak, može se reći da u posmatranom periodu, čitav region beleži konstantan i stabilan rast vrednosti izvoza – sve do 2009. godine kada, pod uticajem svetske ekonomske krize dolazi do opšteg kolapsa svetske privrede, te smanjenje izvoza postaje globalni problem.

Ono što se, u ovom kontekstu, izdvaja kao specifičan problem Balkana jeste činjenica da, po ostvarenoj vrednosti izvoza roba region Balkana ne predstavlja respektabilnu ekonomsku snagu u svetskim okvirima. Tokom posmatranog perioda, učešće izvoza Balkana u svetskom izvozu ne prelazi 2%. Tendencija povećanja ovog učešća postoji, ali je to povećanje zanemarljivo. Drugi problem sa kojim se sve balkanske zemlje susreću, bez obzira da li su članice EU ili su na putu da to postanu, jeste struktura robnog izvoza u kojoj preovlađuju primarni proizvodi ili proizvodi nižeg stepena finalizacije.⁶ Poznato je da cene primarnih proizvoda na svetskom tržištu pokazuju tendenciju dugoročnog smanjenja, pa zemlje kojima su primarni proizvodi glavni izvozni aduti, ne ostvaruju značajne izvozne prihode po tom osnovu. Rešenje bi se moglo naći usmeravanjem postojećih izvoznih prihoda u razvoj nekih industrijskih grana koje bi mogle da postanu nosioci izvozne aktivnosti na dugi rok.⁷ Naravno, takva preusmeravanja podrazumevaju

---

6 Još u XVII veku po Evropi se raširilo pravilo da: ako država izvozi sirovine, a uvozi industrijsku robu, to se smatralo lošom trgovinom (*bad trade*). Ako je država uvozila sirovine, a izvozila industrijsku robu, to se smatralo dobrom trgovinom (*good trade*). Ako je država izvozila industrijsku robu a uvozila isto industrijsku robu, to se smatralo dobrom trgovinom (*good trade*), za obe strane. Erik S. Reinert, *Globalna ekonomija: kako su bogati postali bogati i zašto siromašni postaju siromašniji*, Čigoja štampa, Beograd, 2006, str. 49.

7 Ako postoji neko mesto gde su siromašni napredovali zbog globalizacije, to je Čile. Između 1987. i 1998. godine, Čile je smanjio siromaštvo više nego duplo. Izvoz sirovina (šume), doneo je prihode kojima se kupovala nova tehnologija i stimulisao rast drugih grana industrije u toj zemlji. Njegov uspeh pokazuje da siromašne države mogu da iskoriste globalizaciju – ako imaju vlade koje aktivno rade na tome. Tina Rosenberg, Internet: <http://www.nytimes.com/2002/08/18/magazine/18GLOBAL.html>.

dosledno sprovođenje uz poštovanje mera ekonomske politike i punu podršku vlade.

Na strani izvoza usluga, situacija na Balkanu je nešto drugačija. Podaci dati u Tabeli 3. pokazuju da najviše vrednosti izvoza usluga u regionu ostvaruju Grčka, Hrvatska i Turska. Njihov najjači izvozni adut predstavljaju turističke usluge, a u strukturi izvoza usluga Grčke i Turske, izdvajaju se i finansijske usluge, komercijalne usluge, građevinarstvo i konsalting.

Tabela 3: Ostvarena vrednost izvoza usluga balkanskih zemalja u periodu od 1995. do 2009. godine (u mil \$)

	1995.	2000.	2003.	2005.	2007.	2009.
Albanija	99	448	720	1.165	1.946	2.410
Bosna i Hercegovina	-	450	721	989	1.458	1.587
Bugarska	1.431	2.175	2.961	4.404	6.829	6.841
Grčka	9.605	19.239	24.283	33.914	43.080	37.789
Hrvatska	2.455	4.071	8.569	9.921	12.471	11.846
Makedonija	185	317	380	515	818	859
Rumunija	1.494	1.747	3.028	5.083	9.439	9.755
Slovenija	2.027	1.888	2.791	3.976	5.691	6.034
Srbija*	-	624	1.232	2.010	4.091	3.490
Crna Gora	-	-	-	-	-	899
Turska	14.606	19.528	18.013	26.770	29.027	33.219
Ukupno	31.902	50.487	62.698	88.747	115.120	114.729
Učešće u svetskom izvozu usluga (u %)	2,59	3,31	3,31	3,47	3,32	3,36

*Napomena: Podaci do 2007. godine odnose se na Srbiju i Crnu Goru

Izvor: UNCTAD, Handbook of Statistics 2010, Internet: <http://unctadstat.unctad.org/TableViewer/tableView.aspx>.

Podaci izneti za ostale zemlje nedvosmisleno govore o niskom nivou razvijenosti sektora usluga i nedovoljno dinamičnom rastu vrednosti njihovog izvoza u posmatranom periodu. Posmatrano pojedinačno, može se reći da većina balkanskih zemalja bolje rezultate ostvaruje u izvozu roba nego u

izvozu usluga. Sektor usluga predstavlja osnovu njihove dugoročne razvojne perspektive i razvoj tog sektora podrazumeva ulaganja u poboljšanje celokupne infrastrukture, pre svega: ulaganja u razvoj svih grana saobraćaja, funkcionisanje saobraćajne infrastrukture, razvoj sistema za proizvodnju i snabdevanje svim vrstama energije, razvoj telekomunikacionih sistema, uređenost vodotokova i snabdevanja čistom vodom, izgradnju ekoloških sistema i dr. Podaci dati na nivou regiona govore, ne samo o nižim apsolutnim vrednostima izvoza usluga, već i o slabijem intenzitetu rasta vrednosti izvoza usluga u odnosu na izvoz roba. Učešće Balkana u svetskom izvozu usluga je nešto veće nego učešće u svetskom izvozu roba, ali se može reći da je i dalje zanemarljivo i u posmatranom periodu se kreće svega do 3,5%.

Direktna posledica niskog nivoa konkurentnosti balkanskih zemalja jeste spoljnotrgovinski deficit. Problem nedovoljne pokrivenosti uvoza izvozom, odnosno problem spoljnotrgovinskog deficita, prisutan je već decenijama u svim balkanskim zemljama nezavisno od dostignutog stepena privrednog razvoja i statusa koji imaju u odnosima sa Evropskom unijom.

Tabela 4: Kretanje spoljnotrgovinskog deficita balkanskih zemalja u periodu od 1995. do 2008. godine (u mil \$)

	1995.	2000.	2003.	2005.	2007.	2008.
Albanija	-557	-779	-1.435	-2.068	-2.936	-3.607
Bosna i Hercegovina	-	-2.617	-3.066	-4.128	-4.665	-6.061
Bugarska	-46	-1.057	-2.651	-5.151	-9.385	-11.977
Grčka	-9.260	-12.820	-17.465	-16.791	-28.165	-36.209
Hrvatska	-1.675	-1.060	-2.197	-2.995	-4.590	-5.679
Makedonija	-685	-701	-915	-1.176	-1.777	-2.840
Rumunija	-2.547	-2.775	-6.078	-12.727	-28.543	-32.475
Slovenija	-477	-819	-303	205	313	-105
Srbija*	-1.135	-1.645	-4.697	-6.227	-11.520	-11.825
Crna Gora	-	-	-	-	-	-1.568
Turska	-4.127	-14.701	-10.976	-27.112	-48.192	-51.386

* Napomena: Podaci do 2007. godine odnose se na Srbiju i Crnu Goru

Izvor: UNCTAD, Handbook of Statistics 2010, Internet: <http://unctadstat.unctad.org/TableViewer/tableView.aspx>.

Prezentovani podaci pokazuju da je spoljnotrgovinski deficit prisutan u skoro svim ekonomijama balkanskih zemalja i da sve one, u manjoj ili većoj meri, više uvoze nego što izvoze. Vodeće mesto po visini spoljnotrgovinskog deficita zauzimaju Turska, Grčka i Rumunija, a u svim analiziranim zemljama postoji tendencija konstantnog i dinamičnog rasta spoljnotrgovinskog deficita. Izuzetak čini Slovenija, koja je u periodu od 2005. do 2007. godine čak ostvarivala pozitivan saldo robne razmene sa inostranstvom. Ovaj veliki problem balkanske zemlje mogu rešiti podizanjem nivoa konkurentnosti, povećanjem izvoza i, naravno, izmenom strukture tog izvoza u korist većeg učešća industrijskih proizvoda i usluga.

Svi navedeni podaci ukazuju na izuzetno slabu konkurentnost izvoza balkanskih zemalja u međunarodnm okvirima. I u novim odnosima snaga u svetskoj ekonomiji koji forsiraju tržište, a državu vide u ulozi pomoćnog subjekta, ne treba izgubiti iz vida da je upravo država najznačajniji akter podsticanja međunarodne konkurentnosti svake nacionalne privrede. Ona merama ekonomske politike može značajno uticati na promenu konkurentskog rejtinga zemlje u svetskim okvirima. Za poboljšanje izvozne konkurentnosti potrebni su uspešni privredni subjekti, ali njihovo delovanje može dati dobre rezultate samo u kombinaciji sa doslednim i efikasnim sprovođenjem mera fiskalne, monetarne i ostalih ekonomskih politika.

STRANA ULAGANJA KAO ŠANSZA ZA POVEĆANJE KONKURENTNOSTI

Konkurentnost zemlje u privlačenju stranog kapitala, posebno je značajan deo globalne konkurentnosti, jer od tog kapitala – njegovog obima i strukture ulaganja, zavisi ekonomski razvoj kao i konkurentnost u spoljnoj trgovini. U balkanskim zemljama, strane direktne investicije su posebno značajan faktor privrednog razvoja. Sa aspekta uticaja na privredni razvoj, njihov značaj je za nijansu veći za grupu balkanskih zemalja u tranziciji, nego za Tursku ili balkanske zemlje koje su članica EU. Ovo iz razloga što Grčka, Slovenija, Rumunija i Bugarska predstavljaju deo velikog tržišta Evropske unije i uz ostale pogodnosti koje takav status nosi, imaju i otvoren pristup ino-kapitalu. Sa druge strane, Turska ima ogromno i perspektivno tržište, predstavlja vezu zapadne Evrope sa Bliskim istokom i poslednjih decenija predstavlja veoma interesantno područje za strane investitore. Zemlje zapadnog Balkana, u kojima proces tranzicije još uvek nije završen predstavljaju područje koje ima velike potrebe za stranim kapitalom, velike mogućnosti za ulaganja, ali i

najveći broj problema i prepreka koje stoje na putu dolasku stranih investitora i njihovim ulaganjima. Velike apsorbcione mogućnosti koje ova grupa zemalja ima za stranim kapitalom limitirane su nizom objektivnih činilaca koji su nastali kao nusprodukt procesa tranzicije. Neki od tih činilaca su bili prisutni i ranije, ali se njihov negativni efekat iskristalisao u godinama tranzicije, te sada predstavljaju svojevrsnu kočnicu prilivu stranog kapitala i uopšte, privrednom razvoju ove grupe zemalja. Neki od tih činilaca su: korupcija, neadekvatna infrastruktura, neefikasna administracija, poreski sistem i politika, politička nestabilnost, nedovoljno kvalifikovana radna snaga, pristup finansiranju i sl. Svi ovi faktori negativno utiču na razvoj biznisa i posebno limitiraju ulazak preko potrebnih greenfield investicija na ovaj deo balkanskog tržišta.

Tabela 5: Najproblematičniji činioci za razvoj biznisa u balkanskim zemljama (u%)

	Korupcija	Neadekvatna infrastruktura	Neefikasna i komplikovana administracija	Poreski sistem i politika	Politička nestabilnost	Nedovoljno kvalifikovana radna snaga	Pristup finansiranju
Albanija	13,60	8,50	10,60	13,40	9,20	4,20	14,00
BiH	9,20	8,20	11,50	9,10	7,50	2,40	13,50
Bugarska	15,10	9,30	9,70	6,70	4,80	8,00	13,80
Grčka	14,00	3,90	27,20	11,10	11,50	1,40	9,90
Hrvatska	13,20	1,40	18,80	13,50	2,90	2,70	10,90
Maked.	8,30	8,10	18,00	6,40	12,70	7,70	15,10
Rumunija	6,90	13,90	12,20	11,20	8,60	4,70	15,90
Slovenija	6,40	4,40	15,60	13,00	2,10	4,20	17,40
Srbija	16,00	4,70	12,60	8,90	10,30	4,10	9,10
Crna Gora	8,40	18,40	12,60	5,10	0,60	12,30	16,40
Turska	3,20	6,70	13,40	11,20	12,10	10,30	10,40

Napomena: Na listi od sedam izabranih najznačajnijih faktora za razvoj biznisa, oni sa najvišim vrednostima predstavljaju najproblematičnije faktore.

Izvor: The Global Competitiveness Report 2010–2011, World Economic Forum, Geneva, 2010., pp. 74–331; Interent: www.weforum.org; dostupno: /08./ I/ 2011./

Podaci iz Tabele 5 razobličavaju najznačajnije faktore koji utiču na razvoj biznisa u tim zemljama. Prema njima, problem korupcije je najizraženiji u Albaniji, Bugarskoj,⁸ Srbiji i u Grčkoj.⁹ Sa neadekvatnom infrastrukturom najviše se susreću preduzeća u: Rumuniji i Crnoj Gori, dok u Hrvatskoj problem infrastrukture gotovo da ne postoji. Neefikasna i komplikovana administracija predstavlja opšti problem u pokretanju biznisa na čitavom Balkanu – o tome svedoče visoke vrednosti prikazanih faktora za sve zemlje, osim u slučaju Bugarske – gde su te vrednosti najmanje.

Za poslovanje nepovoljan poreski sistem i politiku imaju Albanija, Hrvatska i Slovenija. Prema najnovijem istraživanju Business Insider-a, na osnovu izveštaja KPMG (globalne mreže profesionalnih firmi koje pružaju usluge revizije i konsaltinga u oblasti oporezivanja), Hrvatska i Grčka se nalaze na listi od 13 država sa najvišim stopama oporezivanja.¹⁰ Politička nestabilnost najveći je rizik u poslovanju u Makedoniji i Turskoj. Sa problemom nedovoljne ponude kvalifikovane radne snage najviše se suočava

-
- 8 Jedno istraživanje u Bugarskoj, sprovedeno još decembra 2004. godine, ukazivalo je da je problem korupcije u ovoj zemlji „veoma težak“. Čak 81,9% od ispitanih privrednih preduzeća dalo je takvu ocenu korupciji. Detaljnije: *Мариана Захариева, Бугария и Европјски сојуз: тенденцији б ценностите системи*, у: Предизвикателства на европската перспектива, ур. Анна Мангарова, АЛА, Софија, 2006, стр. 72–73.
- 9 Problem korupcije u balkanskim zemljama nije novijeg datuma. Naime, jedno istraživanje iz još 2000. godine, kojim je bilo obuhvaćeno 89 zemalja, pokazuje da je stanje u tom pogledu u ovoj grupi zemalja bilo vrlo nepovoljno. Prema veličini indeksa CPI (The Corruption Perceptions Indexa), Grčka je bila na 26, Bugarska na 37, Rumunija na 43, Slovenija na 22, Turska na 35. i Jugoslavija na 55. mestu od 89 zemalja. Najmanje je bilo korupcije u Finskoj (1), Danskoj (2), Švajcarskoj (3), Švedskoj (4), Kanadi (5), Islandu (6 mestu) i td. Izvor: Svedsen Gert Tinggaard (2003), *The Political Economy of the European Union: Institutions, Policy and Economic Growth*, *Edvard Elgar*, UK, pp. 74–75.
- 10 Analizirane zemlje su rangirane po stopi poreza na prihode veće od 300 hiljada dolara. Uzete su u obzir efektivne poreske stope. Na prvom mestu, po visini poreza nalazi se Danska, zatim sledi Švedska, Holandija, Papua Nova Gvineja, Belgija i Finska. Na sedmom mestu nalazi se Hrvatska u kojoj se oporezuju prihodi veći od 24.000 evra, uz činjenicu da neki gradovi naplaćuju dodatne gradske takse. U Zagrebu je ta taksa najveća i iznosi 18%. Porez na kapitalnu dobit ne postoji. Stopa poreza na 300.000 evra iznosi 40,2%, a na 100.000 evra 33,7%. Na osmom mestu je Kanada, zatim Italija, Mađarska i na jedanaestom mestu Grčka, gde u periodu od 2010. do 2012. godine stopa poreza za nekretnine vrednosti veće od 5 miliona evra iznosi 2%. U Grčkoj, stopa poreza na 300.000 evra iznosi 39%, a na 100.000 evra 28,7%. Poslednja dva mesta po visini poreskog opterećenja zauzimaju Velika Britanija i Austrija. Izvor: Internet: <http://gdeinvestirati.com>; dostupno 29.05.2011.

Crna Gora, dok se za isti problem u Grčkoj može reći da je zanemarljiv. Pristup finansiranju je najproblematičniji u Sloveniji, Crnoj Gori i Rumuniji. Očigledno da svi činioci, koji su obuhvaćeni tabelom, zbirno preko 50% utiču na uslove poslovanja u balkanskim zemljama pojedinačno, bez obzira da li su u ili izvan Evropske unije. Zbirno posmatrano, kod svih zemalja najizraženije negativno dejstvo na biznis ima neefikasna i komplikovana administracija, dok je raspored obima dejstva ostalih faktora neujednačen. Generalno, treba istaći da smanjenje negativnog dejstva ovih, i drugih, faktora na biznis, za balkanske zemlje predstavlja dugoročni zadatak čije rešavanje treba da bude podsticaj većem prilivu stranih investicija. Poseban značaj za balkanske zemlje imaju greenfield investicije koje jedino mogu u kraćem roku doprineti povećanju konkurentnosti njihove proizvodnje u spoljnoj trgovini i dovesti do neophodnog povećanja izvoza iz ovih zemalja na globalno tržište.

ZAKLJUČAK

Povećanje stepena konkurentnosti balkanskih zemalja u međunarodnoj trgovini predstavlja jedan od njihovih osnovnih ekonomskih prioriteta. Njegovo ostvarivanje nije jednostavno jer zahteva brojne aktivnosti i promene kako u samoj privredi tako i u njihovim privrednim sistemima i ekonomskim politikama koje vode. Radi se o promenama koje se tiču razvoja tržišnih institucija, transparentnosti u javnom sektoru privrede i ekonomskim aktivnostima države; stvaranje efikasnijeg pravosudnog sistema, prihvatanje standarda EU i WTO u spoljnoj trgovini, unapređenju zakonske regulative i dr. Posebno značajna aktivnost u tom pravcu odnosi se na veći priliv stranih investicija. Mada one imaju širi ekonomski značaj za ove zemlje, od njih se očekuje da daju veći doprinos rastu zaposlenosti, produktivnosti rada i tehnološkom razvoju njihove privrede, ali i da obogate strukturu njihove izvozne ponude, povećaju konkurentnost i obim njihovog izvoza. Posmatrano na kraći rok, bez stranih direktnih investicija balkanske zemlje ne mogu poboljšati svoj položaj u međunarodnoj trgovini, povećati svoj izvoz i ublažiti probleme koje imaju u spoljnotrgovinskom bilansu.

LITERATURA

1. Gyorgy, Simon and Gyorgy, Simon Jr., "Some Questions of World Economic Competition", u: *Međunarodni problemi*, no. 2–3, 2008 Beograd.

2. Kovačević, Mladen, „Trendovi, stanje i perspektive ekonomsko-finansijskih odnosa Srbije sa inostranstvom“, *Ekonomsko-finansijski odnosi Srbije sa inostranstvom*, Naučno društvo ekonomista sa Akademijom ekonomskih nauka i Ekonomski fakultet, 2008, Beograd.
3. Porter, E. Michael, *The Comparative Advantage of Nations*, Free Press, New York, 1999.
4. Radenković Jocić, Dragana, „Strane investicije kao faktor konkurentnosti u procesu pridruživanja EU“, *Ekonomske teme*, no. 4–5, 2006, Niš.
5. Reinert, S. Erik, „Globalna ekonomija: kako su bogati postali bogati i zašto siromašni postaju siromašniji“, Čigoja štampa, 2006, Beograd.
6. Svendsen, Gert Tinggaard, “The Political Economy of the European Union: Institutions, Policy and Economic Growth“, *Edvard Elgar*, UK, 2003 pp. 74–75.
7. Zaharieva, Mariana (2006): „Балгария и Европейски сојуз: тенденцији б ценностите системи“: *Предизвикателства на европската перспектива*, ed. Анна Мантарова, АЛА, Софија, 2006, str. 72–73.
8. Zbornik radova, „*Balkan u procesu evrointegracije: 20 godina tranzicije*“, ur. Milorad Božić, Filozofski fakultet, 2009, Niš.
9. Zbornik radova, „*Balkan u procesu evrointegracije: Unutarregionalni odnosi*“, ur. Milorad Božić, Filozofski fakultet, 2008, Niš.
10. World Economic Forum: *The World Competitiveness Report*, za razne godine, Geneva.
11. World Economic Forum (2010), *The Global Competitiveness Report 2010/11*, Geneva.
12. <http://www.nytimes.com>.
13. <http://gdeinvestirati.com>.
14. <http://www.weforum.org>.

Dr. Ivana BOŽIĆ MILJKOVIĆ

FOREIGN TRADE COMPETITIVENESS OF THE BALKAN COUNTRIES UNDER THE CONDITIONS OF GLOBALIZATION

ABSTRACT

The development of international trade on the world scale under the conditions of globalization, more than ever in the economic history has given prominence to the issues of given countries' competitiveness and foreign trade companies. Competitiveness in foreign trade is a complex category affected by the factors of

both economic and non-economic nature. With the increase of the degree of liberalization of foreign trade globally, competitiveness represents a very important factor that the results in this particular trade depend on and, consequently, realization of the developmental and stabilization objectives in the progress of trade. The Balkan countries are making efforts, through diverse forms of regional economic networking and economic cooperation, to define their competitiveness in foreign trade in such a way so as to ensure its higher level. The actions of this kind should change their relatively unfavorable position in international trade and improve the state in their foreign trade balance as well as balance of payments. In doing this, they encounter numerous problems of economic and non-economic nature, namely those that still condition their low competitiveness in foreign trade.

Key words: Competitiveness, Balkans, Globalization, Foreign Trade, Liberalization.